

VAI SIEVIETES ZINĀTNĒ IR PROBLĒMA?

Līga GRĪNBERGA

Mūsdienās nav grūti saprast, ka zinātnē un attīstībai ir nepieciešami talantīgi, gudri, spējīgi, aktīvi un aizrautīgi CILVĒKI – gan vīrieši, gan sievietes. Tomēr, aplūkojot statistikas datus, rodas jautājums – kāpēc zinātnisko eliti bieži vien pārstāv tikai vīrieši? Ja piedzimtu patiesi talantīga meitene, vai viņai būtu viegli kļūt nevis par viduvējību un zinātnieka – vīrieša asistenti, bet par elites pārstāvi? Vai viņai nāktos atteikties no ģimenes un personiskās dzīves, lai “izsistos uz augšu” un “neizkristu no aprītes”? Cik daudz spējīgu sieviešu ir izdarījušas izvēli pievērsties tikai ģimenei? Un vai tas ir zaudējums zinātnē?

2009. gada 14.–15. maijā Prāgā sadarbībā ar Eiropas Savienības (ES) Čehijas prezidentūru tika rīkota konference “Zinātnes ainas maiņa, lai maksimāli izmantotu cilvēka potenciālu: ES aktivitātes “Sievietes un zinātnē” 10 gadu garumā un vēl ilgāk...” (*Changing research landscapes to make the most of human potential: 10 years of EU activities in “Women and Science” and BEYOND*).

Konferences mērķis bija dalīties valstu labākajā pieredzē par to, kā piesaistīt un paturēt sievietes zinātnē; analizēt sociālās vides un kultūras trūkumus un gadu gaitā radušos aizspriedumu sekas; ņemt vērā to, kas saprasts un atklāts šo desmit gadu laikā, pētot reālās situācijas un faktus.

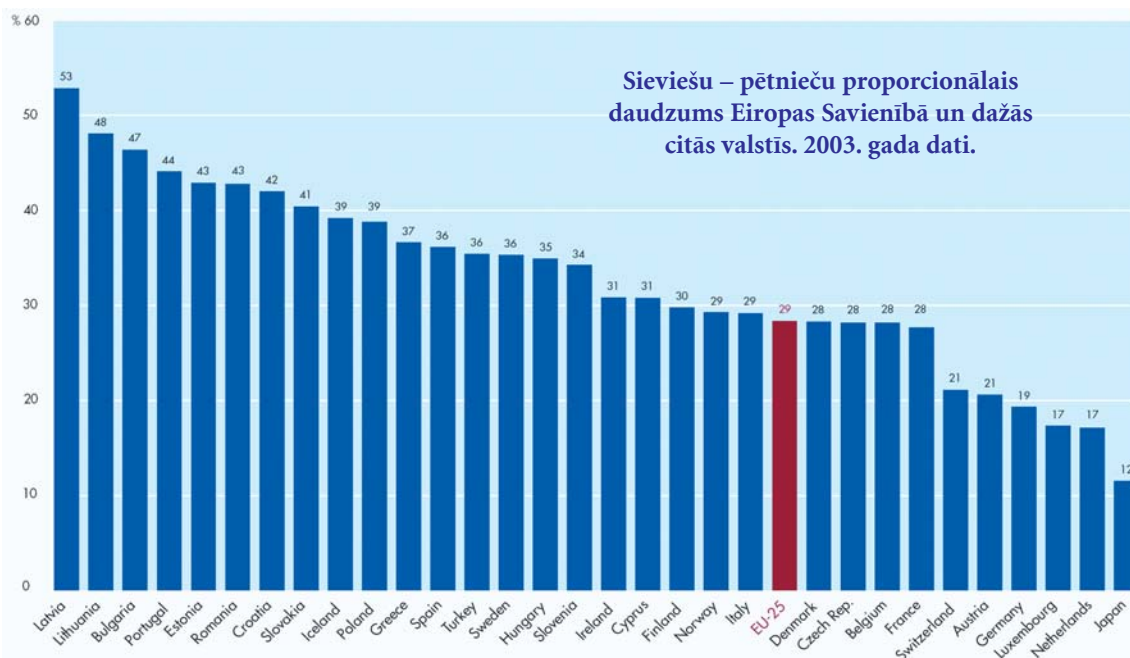
Slejas augšā – par sievietēm zinātnē no portugāļu asociācijas Amonet krājuma.

Šeit tika izcelti labākie sasniegumi gan ES, gan citur pasaulē, lai piesaistītu un paturētu zinātnē cilvēkresursus. Tika pārspriestas iespējamās metodes un mehānismi, kā ar neliekiem uzlabojumiem maksimāli uzlabot darbinieku menedžmentu un novērstu potenciālos bēdus.

Parasti zinātnisko centru vadītāji fokusējas uz finansējuma iespējām, partnerības meklējumiem, autonomijas un pētījumu kvalitātes kritērijiem, mazāk vai vispār nepievēršoties dzimumu proporcijas problēmām. Lai arī cik attīstīta vai dzimumu vienlīdzīga būtu valsts, bieži vien darbinieku atlases kritēriji balstās uz iepriekšējo paaudžu stereotipo domāšanu. Nereti šie stereotipi rodas jau skolas laikā, tāpēc konferencē pievērsa vērību arī tam, kā varētu meitenes piesaistīt zinātnē jau no skolas sola, mainot gan apmācības veidu, gan attieksmi.

Desmit gadus ilgā ES pieredze, analizējot situāciju par sievietēm zinātnē, ir pierādījusi to, ka universitāšu un zinātnisko institūciju ietekme ir būtiska, lai mainītu stereotipus un attieksmi pret sievietēm zinātnē.

Konferenci atklāja Čehijas izglītības ministre M. Kopíková, jau pašā sākumā atainojot sabiedrības lielākās daļas uzskatus, ka pašas sievietes ir vainīgas pie sava nevienlīdzīgā

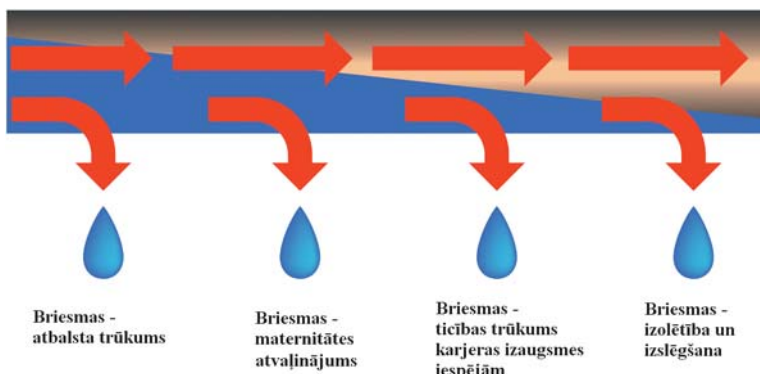
statusa zinātnē. Sievietes neesot pietiekami konkurētspējīgas, viņām dzīvē ir citas prioritātes (vīrs, bērni...), viņas nav pašpārliecinātas, necinās par augstāku stāvokli, bet tikai par ikdienišķu pētījumu veikšanu. Ir dzirdēti pat tādi apgalvojumi, ka sievietēm nav pareizā tipa domāšana, jo viņu smadzenes “kustas” citādāk.

Ja situācija būtu tik vienkārša, neviens nesatrauktos un varētu teikt, ka tā tad ir sieviešu pašu izvēle. Diemžēl viss ir daudz sarežģītāk, nekā izskatās. Pētījumi pierādījuši, ka pamatskolas laikā gan zēni, gan meitenes vienlīdz interesējas par zinātni, tomēr dzimumu socializācija, īpaši pubertātes vecums, negatīvi ietekmē meiteņu interesi par zinātni. Gan apkārtējo cilvēku, vides, kultūras, gan ģimenes ietekmē pārsvarā netiek gaidīts, ka pusaugu meitenēm jābūt gudrām, konkurētspējīgām vai paškritiskām. Pietiek ar to, ka iet skolā, glīti raksta un labi izskatās. Skumji piebilst, bet, meitenēm pieaugot, ne sabiedrības attieksme, ne domāšanas veids īpaši nemainās.

Ministre runas beigās aicināja atzīt sociālās problēmas, kas eksistē ne tikai spēcīgu ģimenes tradīciju ietekmētās valstīs, bet arī daudzviet Eiropā un Amerikā, – vienādaī likumdošanai tomēr ir sociāli dažāda ietekme uz personu, kas ir atkarīga no dzimuma. Ir jāpārskata arī sociālās normas un attieksme.

Eiropas Komisijas Zinātnes un pētniecības komisārs Jānešs Potočniks (*Janez Potočnik*) savu runu sāka ar jautājumu: “Nosauciet zinātnieci–sievieti (vēlāk kļuva par slavenu politiķi), kura 1950. gados izveidoja mīksto saldējumu!”

Komisārs minēja, ka lielākās 20. gadsimta sociālās izmaiņas ir sieviešu masveida ienākšana darba tirgū. Mazinoties amatiem, kur nepieciešams fizisks spēks, sievietēm parādījās arvien lielākas iespējas konkurēt ar vīriešiem un veidot veiksmīgu karjeru, tādējādi padarot sieviešu un vīriešu iespējas vienlīdzīgākas. Tomēr šīs izmaiņas visos nodarbinātības sektoros nav vienādas. Ja runājam par zinātni un tehnoloģijām, tad, par spīti faktam, ka 60% no Eiropas universitāšu beidzējiem ir sievietes, diemžēl vadošajos amatos mēs viņas redzam ļoti reti. Tā ir kā maģija – jo augstāks amats, jo mazāk sieviešu. Kur viņas pazūd? No 60% universitāšu beidzēju tikai 19% ir palikušas valsts zinātniskajās iestādēs. To sauc par “tekošo cauruļvadu” – dažādu faktoru ietekmē sievietes aiziet no zinātniskā darba.

“Tekošais cauruļvads” – iemesli, kādēļ sievietes aiziet no zinātnes.

J. Potočniks savu runu beidza, atbildot uz savu uzdoto jautājumu – mīksto saldējumu izveidoja Anglijas dzelzs lēdija Mārgareta Tečere.

Pasākumā piedalījās dažādu valstu pārstāvji, kuri dalījās pieredzē, kā katrā valstī cenšas novērst sieviešu aizplūšanu no zinātnes. ASV ir izveidojusi pilotprojektu, kur pētniecības institūtu teritorijā ir ierīkoti bērnu darzi un zīdaiņu apkopes centri, jo bērnu piedzimšana ir viens no biežākajiem iemesliem, kāpēc sievietes pamet zinātni.

Galvenās konferencē gūtās atziņas ir tādas, ka nepieciešamas izmaiņas gan sociālajā, gan politiskajā domāšanā

Portugāles pārstāve profesore Ana Marija Lobo.

un attieksmē. Ir svarīgi jau no skolas sola iemācīt un izskaidrot, ka ne jau dzimums nosaka – būsi zinātnieks vai sekretārs, bet gan cilvēka prāts un spējas. Pasaulei ir vajadzīgi gudri un spējīgi cilvēki, lai mēs varētu risināt tās problēmas, kas apdraud cilvēces pastāvēšanu un labklājību, bet dzimumam šeit nav nekādas nozīmes.

Eiropas Savienībā un citur pasaulē tiek dibinātas sieviešu asociācijas un starptautiskie tīkli, kas apzinās problēmas, ar kādām saskaras sievietes, kuras vēlas veidot zinātnisko karjeru.

Lūdzu Jaunās Lisabonas universitātes Zinātnes un tehnoloģiju fakultātes profesori Anu Mariju Lobo (*Ana Maria Lobo*) pastāstīt par to, kas saistībā ar sievietēm zinātnē notiek Portugālē.

“Portugālē ir izveidota sieviešu–zinātnieču asociācija, kas nosaukta ēģiptiešu gudrības un dzīvību nesošās dievietes vārdā – *Amonet*. Domāju, ka Portugālei tas ir nepieciešams – gudrība un prāts.

Asociācija dibināta 2004. gadā. Tās galvenais uzdevums ir piedāvāt labojumus Portugāles likumdošanā attiecībā uz sieviešu un vīriešu profesionālo novērtējumu un samaksu, pievēršot lielāku uzmanību sociālajai praksei. Kopumā likumdošana Portugālē ir ļoti liberāla, tomēr reālajā dzīvē attiecībā uz sievietēm izpildījums ir slikts. Statistikas dati rāda, ka sievietes – profesores sastāda 21% no kopējā profesoru skaita. Tas nav maz, tomēr tālu no ideālā gadījuma 50:50.

Asociācijā ir iesaistījušās apmēram 200 sieviešu no visas Portugāles. Galvenais iestāšanās nosacījums ir tāds, ka sievietēm ir jābūt vismaz piecus gadus aktīvām zinātnes un pētniecības jomā, jābūt labām profesionālēm, tāpēc gandrīz visas iesaistītās sievietes ir zinātņu doktoras.

Vēl viens no asociācijas uzdevumiem ir viesoties vidusskolās un uzskatāmi parādīt, ka sievietes zinātnē nav nekas neparasts, nepareizs vai briesmīgs. Ir jārupējas par to, lai sievietes – zinātnieces būtu pamanāmas, jo pašreizējais *status quo* ir tāds, ka, lai gan sievietei ir veiksmīga zinātnieces karjera un augsts reitings, viņa ir “neredzama”.

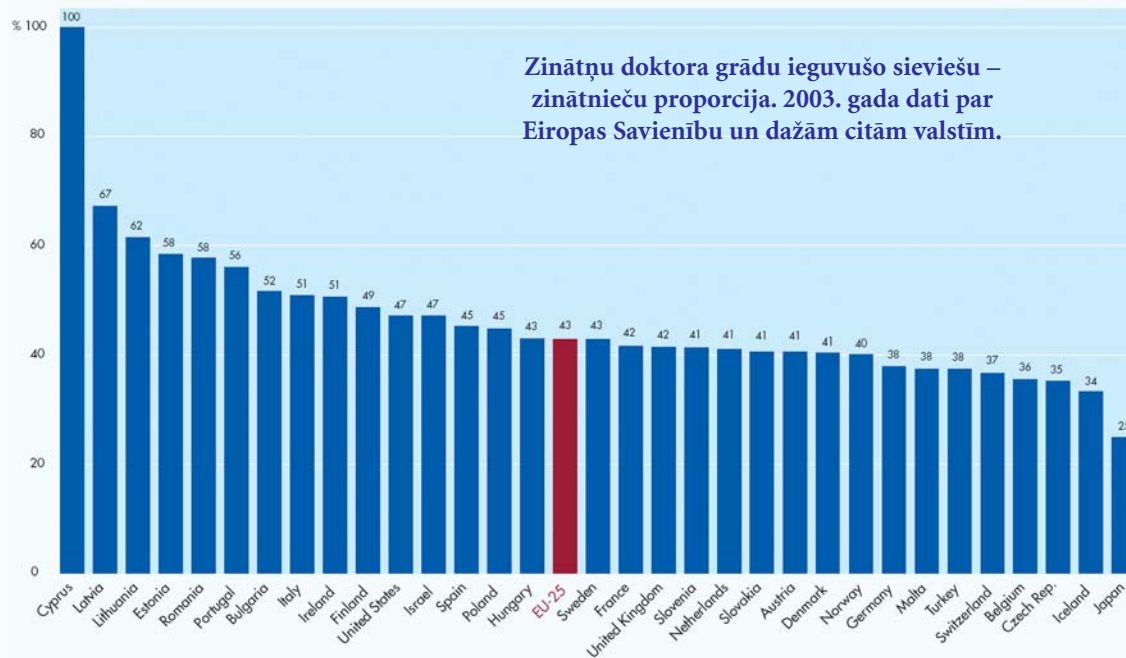
Tiek rīkoti dažādi konkursi un piešķirtas stipendijas, tomēr skumji ir tas, ka atsaucība no sieviešu puses nav nemaz tik liela. Portugālē firma *L’Oreal* piešķir grantus bioloģijas

speciālistēm, jo tas ir tuvāks temats kosmētikas industrijai. Grants tiek piešķirts uz noteiktu laiku, kāda eksperimenta veikšanai vai darba pabeigšanai.

Esmu lepna paziņot, ka 2008. gadā mana kolēģe un asociācijas pārstāve, profesore Elvīra Fortunato (*Elvira Fortunato*) ieguvusi Eiropas Pētījumu padomes balvu 2,25 miljonu eiro apmērā par projektu inovatīvās elektronikas jomā – viņas vadībā ir izveidots lauktranzistors, par pamatni izmantojot papīru.

Novēlu visām Latvijas sievietēm apzināties, ka viņas nav ne sliktākas, ne muļķākas par vīriešiem, nenobīties un ne mukt prom no zinātnes.”

Latvijā, tāpat kā pārējās Baltijas valstīs, ir izveidojusies no citām ES valstīm atšķirīga situācija, jo Padomju Savienībā izveidojās ļoti attīstīta zinātne, kas bija domāta visas Savienības vajadzībām, ne tikai atsevišķām republikām. Tāpēc, lielajai sistēmai sabrūkot, darbus nācās pielāgot nelieliem apjomiem, atbilstoši mazai un neatkarīgu valstu iespējām un vajadzībām. Šāda pāreja smagi ietekmēja finansējumu un darbinieku skaitu, sevišķi sieviešu skaitu zinātniskajās institūcijās.

Nabadzīgā pētniecības vide, aprikojums un niecīgais atalgojums, kā arī iespējas nopelnīt citur vai citādā veidā noveda pie tā, ka daudzi zinātnieki pameta savu profesiju un Latviju. Tomēr, aplūkojot 2003. gada statistiku, Latvijā vēl joprojām zinātņu doktora grādu iegūst vairāk sieviešu kā citur Eiropā, izņemot Kipru, bet sieviešu skaits zinātnē pārsniedz 50%. Diemžēl izteikti maz sieviešu ir vadošos amatos. Atliek cerēt, ka, neraugoties uz patreizējām grūtībām, Latvijā zinātne tomēr spēs pastāvēt, un gan sievietes, gan vīrieši būs iesaistīti tās attīstībā.